

Сучасний голос Кропивниччини в записах «Баби Єльки»

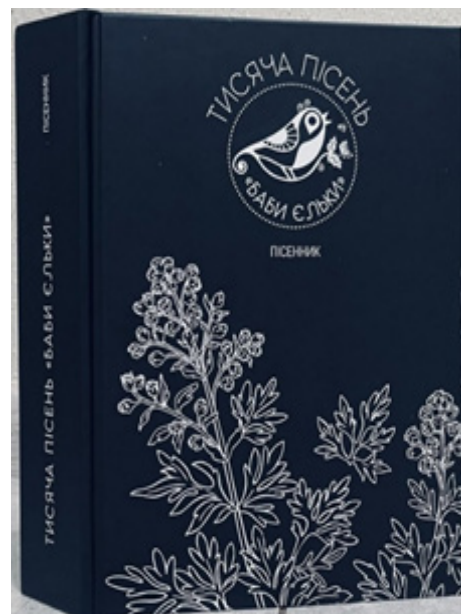
Маргарита Скаженник^{1,2}

¹Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна

²Національна музична академія України ім. П. І. Чайковського, Київ, Україна

Для цитування

Скаженник, М. (2025). Сучасний голос Кропивниччини в записах «Баби Єльки» [Рецензія на книгу Тисяча пісень «Баби Єльки», упоряд.: Л. О. Єфремова & С. В. Гречанюк]. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Мистецтвознавство*, 52, 222–225. <https://doi.org/10.31866/2410-1176.52.2025.334152>

У 2024 р. у світ вийшов збірник «Тисяча пісень “Баби Єльки”», який презентує сучасний зріз пісенної традиції в селах Кіровоградської області.

Фольклористична спільнота вже кілька років слідує за діяльністю громадської організації «Баба Єлька» (<https://babayelka.kr.ua/>) з Кропивницького (обласного центру Кіровоградської області). Учасники проєкту активно викладають у соцмережах дописи та польові відео з власних поїздок селами Кропивниччини¹, організованих під керівництвом співзасновниці «Баби Єльки», етноспівачки Світлани Гречанюк (Буланової). Усе розпочалося з бажання віднайти пісні, які чули від своїх бабусь у дитинстві. Поступово збирачі захопилися записом пісенного фольклору рідного краю. За період 2018–2024 рр. накопичено чимало фольклорних записів, серед яких 1200 пісень.

Експедиційну роботу ентузіастів з Кропивницького гідно увінчав рецензований нотний збірник «Тисяча пісень “Баби Єльки”». У ньому представлено пісні з різних куточків Кіровоградської області, а також записи від переселенців з Чорнобильської зони та західноукраїнських земель. Пісенник підготовлений у співпраці з Людмилою Єфремовою — докторкою мистецтвознавства, провідною науковою співробітницею відділу му-

зикознавства та етномузикології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України. Перу дослідниці належать нотні транскрипції, редагування поетичних текстів пісень та розгорнута передмова, яка містить характеристику наведених у збірнику наспівів та загальні відомості про досліджувану територію.

Пісні викладені за експедиційними виїздами в їх хронологічному порядку. З 96 поїздок для збірника відібрано матеріали із 71 експедиції, одна з них мала два сеанси — «експедиції 4 й 4 а». У географічному покажчику згадується 65 населених пунктів Кіровоградської області. Інформацію про переселенців з інших регіонів слід шукати в супровідній інформації до експедицій (зокрема, в експедиції № 72 знаходимо пісні, записані від «чорнобильців» з Овруцького району Житомирської області).

Зауважимо, що автори не описали характер своєї польової роботи. Очевидно, пісні були не єдиною метою цих виїздів; журналістки записували різну інформацію, зокрема й спів.

У збірці кожна експедиція розпочинається з паспортних даних (село / район, імена виконавців, а також імена транскрипторів текстів і мело-

¹Під Кропивниччиною розуміємо всю Кіровоградську область.

дій). Водночас із «паспортом» експедиції наведено QR-код, за яким можна перейти на YouTube-канал і переглянути одну з пісень цього сеансу. Незручність у тому, що читач має самотужки відшукати цю пісню (найчастіше експедиції презентовані мелодіями від 20 до 30 зразків). Пошук інших пісень на YouTube-каналі становить черговий квест для зацікавленого користувача. Варто було б розташувати QR-код безпосередньо біля кожної пісні, запропонованої для ознайомлення. Як варіант, можна дати покликання на плей-лист всієї експедиції або на сторінку сайту з піснями конкретного населеного пункту. Зручний доступ до експедиційних відеозаписів дозволив би на власні вуха (а не в інтерпретації транскриптора) почути мелодії та зробити висновки щодо їх музично-стильових особливостей.

У межах кожної експедиції спершу надруковано приурочені наспіви (пісні дитячого фольклору, календарні, весільні), а потім звичайні. Серед приурочених жанрів — колядки, щедрівки й меланки, веснянки співані й танково-ігрові, купальсько-петрівські пісні, весільні, колискові та забавлянки для дітей. Позаобрядові твори представлені різного роду ліричними піснями (переважно пізньої стилістики), народними романсами, зрідка трапляються частівка, приспівки. Звичайні пісні становлять більшість оприлюдненого матеріалу.

Іноді мелодії одного жанру «розбавлені» зразками іншого (наприклад, в експедиції № 8 спершу бачимо дві весільні пісні, потім меланку, потім знову продовжуються весільні; в експедиції № 17 чергуються колядки та купальсько-петрівські наспіви). При мелодіях жанри пісень не виписані, цю інформацію Л. Єфремова дає у передмові та географічному покажчику експедицій. Але цього недостатньо, бракує жанрового покажчика, адже пошук мелодій певного жанру на 736 сторінках забирає багато часу.

Щодо нотних транскрипцій, то вони, на жаль, не завжди адекватно відображають оригінал і виконані за застарілою методикою, що властива запису академічної музики. Певну незручність для користувачів може становити нотування мелодій на реальній висоті їх звучання. У зв'язку з цим наспіви, що належать до одного мелотипу, виписані на різній висоті з різними знаками при ключі. Наприклад, весільні шестидольні тиради з експедиції №4 а, записані від тих самих співачок, занотовані у п'яти «тональностях» (як бемольних, так і дієзних). Перед кожною піснею Л. Єфремова виписала код за авторським «частотним каталогом українського пісенного фольклору» (етномузикологи не практикують цю систему позначень). Упродовж усього збірника бачимо непослідовність нумерації

пісень (№21, 19, 28, 22, 25, 24, 23, 26 або 310, 331, 312, 319, 314, 318, 317, 315, 324 і т. д.). Деякі твори мають коментарі щодо обставин запису, виконавців або етнографічного контексту (№ 57, 706, 714, 719–721, 836, 837). Хотілося б мати більше такої інформації.

Хоча в збірнику й задекларовано паспортизацію кожної пісні, проте в деяких гуртових сеансах не зрозуміло, хто саме виконує ті чи інші пісні. Наприклад, в експедиції № 4 виписано 6 співачок 1937–1976 рр. народження. Але з 25 творів нотування 10 зразків вказує на їх сольне виконання. Хто ж конкретно їх проспівав, читач може лише здогадуватися. У багатоголосних нотаціях гуртового співу подекуди лишається незрозумілим, хто із жінок заводить або виводить пісню (хоча часто ця інформація й указана на початку експедицій). З експедиційної практики добре відомо, що багато жінок змінюють місце свого проживання (село) у зв'язку із заміжжям або роботою. Можливо, у «місцевих» співачок (не переселенок з інших регіонів) не завжди було з'ясоване місце їх народження. Вважаю, що інформацію про співачок та всі нюанси виконавського процесу варто давати безпосередньо при нотаціях. До того ж такі відомості легко відновити, оскільки запис пісень відбувався на відео.

Під час глибшого ознайомлення зі збірником складається враження, що збирачі свідомо уникали контактів із фахівцями-етномузикологами, які роками досліджують пісенні традиції саме цього краю або суміжних земель. Безсумнівно, товстезна книжка вимагала від укладачів неабияких зусиль. Але амбітна ціль — 1000 мелодій — хоч і вражає своєю грандіозністю, проте не завжди виправдана. Адже в добірку пісень увійшли приблизно або й помилково відтворені мелодії (№7, 56, 183, 184, 282, 283, 305 та багато інших); однакові весільні наспіви, що відрізняються лише словами; відверто пізні загальновідомі пісні, розтиражовані радіо та «клубною» самодіяльністю пізньої радянської доби («Кури мої кури, кури-шабатури», «Буряки я копала», «Ой піду я в ліс по дрова, наламаю лому», «Шумлять верби в кінці греблі», «Шуміла ліщина, шумів тихий гай» тощо); штучно складені тексти й мелодії нефольклорної природи (№144, 283, 468, 642 та інші).

Водночас сьогодні, коли традиційна сільська пісня виходить з ужитку, цілком доцільно давати репертуар сучасних сільських співаків у всій жанрово-стилістичній повноті, адже це може стати цінним джерелом для майбутніх досліджень музично-культурологічного спрямування. Але твори необхідно супроводжувати деталізованими коментарями щодо виконавців, походження

в їхньому репертуарі кожної пісні (питома вона чи напливова, особливо, якщо пісня викликає питання). Надзвичайно важливо коментувати стильові та структурні видозміни в мелодіях та співочій манері (зокрема виконавські помилки), які ми фіксуємо на пізньому етапі побутування фольклорної традиції. Така інформація важлива не лише для фахівців, але, насамперед, для потенційних співаків-реконструкторів, які захочуть вивчити ці пісні.

До складу сучасної Кіровоградської області, утвореної в 1939 р., увійшли окраїни трьох етнографічних регіонів — Середньої Наддніпрянщини, Східного Поділля та Передстепової України (про це згадано у передмові). Фольклорна традиція кожного локусу має власну історію формування та свої музично-стильові характеристики. Проте збірник не розкриває цієї специфіки фольклорного матеріалу.

Як і учасники онлайн-проекту «Поліфонія», збирачі «Баби Єльки» фіксують сільську пісенну культуру станом на середину і кінець першої чверті ХХІ ст. (матеріал для рецензованої книжки почали записувати лише в 2018 р.). Серед інформантів трапляються жінки кінця 1930-х рр. народження, але більшість співачок вже народжені у 1940-х рр. і пізніше. Ці покоління сформовані у післявоєнний час, їхній репертуар зазнав значних трансформацій, зокрема під впливом народнохорової естетики та «клубної» самодіяльності. Це відбилося як на репертуарі, так і на виконавській манері. І хоча книга містить багато цінного матеріалу (обрядові наспіви, традиційну лірику), проте ці та інші зразки зафіксовані на стадії згасання питомої співочої традиції, навіть якщо деякі пісні й затрималися в репертуарі місцевих фольклорних гуртів. А в традиціях пізнього формування, до яких належать землі Кіровоградської області, ці процеси відбуваються ще інтенсивніше.

У передмові Л. Єфремова наводить імена збирачів-попередників, які записували музичний фольклор краю на більш ранньому етапі (Єфремова & Гречанюк, 2024). Для тих, хто цікавиться піснями Центральної України (точніше, Передстепового Правобережжя), зокрема аудіозаписами кінця ХХ ст., коли стан традиції був значно кращим, згадаємо загальнодоступний унікальний онлайн-ресурс «Фольклор Кіровоградщини» (<https://sites.google.com/site/muzfolkkr/>). Цей сайт поєднує в собі бібліотеку (праці від кінця ХІХ ст. до наших днів), фонотеку та науковий архів. Ресурс створив і підтримує відомий в Україні етномузиколог та етнопівак Олександр Терещенко (науковий співробітник Кропивницького музею музичної культури ім. Кароля Шимановського та Лабораторії етномузикології Національної музичної академії

України ім. П. І. Чайковського). У розділі «Аудіо» представлено понад 15 аудіоальбомів і збірок народної музики, зібраної під час експедицій 1980–2000-х рр. (Аудіо, б.д.).

Повертаючись до рецензованого збірника, зауважу, що «Тисяча пісень “Баби Єльки”» запам’ятовується стильним дизайном твердої обкладинки — білий малюнок на чорному тлі виглядає стримано, але вишукано та елегантно. В середині книжки немає ілюстрацій, проте QR-коди дозволяють побачити відео з автентичними співаками. Саме ці QR-коди значною мірою відрізняють пісенник «Тисяча пісень “Баби Єльки”» від іншого збірника, укладеного Л. Єфремовою (2024) — «Народні пісні Кіровоградщини (з колекцій збирачів фольклору)», куди увійшла більшість пісень «Баби Єльки».

Пісенник виданий за підтримки Агентства США з міжнародного розвитку USAID у кількості 200 примірників (Банташ, 2025). Вірогідно, його поширено в регіоні та серед викладачів і популяризаторів фольклорної традиції. Наразі спеціалізовані наукові Лабораторії з етномузикології при Київській і Львівській музичних академіях його не отримували.

Для шанувальників традиційної пісні, які пробують себе у збирачій справі, ініціатива друкованого видання експедиційних матеріалів може бути гарним прикладом для наслідування. Вмотивованість і щира зацікавленість традиціями та піснями рідного краю можуть дати хороші результати як для громадськості, так і для наукової спільноти. Адже новоздобуті записи поповнюють джерельну базу фольклористичних, етномузичних та культурологічних досліджень, підживлюють репертуар етнопіваків.

Креативні діячки ГО «Баба Єлька» пам’ятають пісні своїх бабусь і затишок сільських хат, де виросло не одне покоління їхнього роду. Вони не хочуть втратити цей зв’язок із минулим і допомагають іншим віднайти цей стрижень. Тому побажаємо їм нових експедиційних вражень та реалізації усіх задумів.

Список посилань

Аудіо. (б.д.). Фольклор Кіровоградщини. Взято 10 січня 2025 року з <https://sites.google.com/site/muzfolkkr/%D0%B0%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%BE?authser=0>

Банташ, В. (2025, 27 січня). «Баба Єлька» представляє збірку з 1000 народних пісень Кропивниччини. Перша електронна газета. <https://persha.kr.ua/news/life/260745-baba-yelka-predstavlyaye-zbirkuz-1000-narodnyh-pisen-kropyvnychchyny>

Єфремова, Л. О. (Упоряд.). (2024). *Народні пісні Кіровоградщини (з колекцій збирачів фольклору)*. Юстон.

Єфремова, Л. О., & Гречанюк, С. В. (Упоряд.). (2024). Тисяча пісень «Баби Єльки»: пісенник (Л. О. Єфремова & В. О. Єфремов, нотні транскрипції). Вістка.

References

Audio [Audio]. (n.d.). Folklor Kirovohradshchyny. Retrieved January 10, 2025 from <https://sites.google.com/site/muzfolkkr/%D0%B0%D1%83%D0%B4%D1%96%D0%BE?authuser=0> [in Ukrainian].

Bantash, V. (2025, January 27). *"Baba Yelka" predstavliaie zbirk z 1000 narodnykh pisen Kropyvnychchyny*

["Baba Yelka" presents a collection of 1000 folk songs of Kropyvnychchyna]. Persha elektronna hazeta. <https://persha.kr.ua/news/life/260745-baba-yelka-predstavlyaye-zbirk-z-1000-narodnyh-pisen-kropyvnychchyny> [in Ukrainian].

Yefremova, L. O. (Comp.). (2024). *Narodni pisni Kirovohradshchyny (z kolektsii zbyrachiv folkloru)* [Folk songs of Kirovohrad Region (from the collections of folklore collectors)]. Yuston [in Ukrainian].

Yefremova, L. O., & Hrechaniuk, S. V. (Comps.). (2024). *Tysiacha pisen "Baby Yelky": Pisennyk* [A thousand songs of "Baba Yelka": A songbook] (L. O. Yefremova & V. O. Yefremov, sheet music transcriptions). Vistka [in Ukrainian].

Відомості про автора

Маргарита Скаженик, кандидат мистецтвознавства, доцент, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, Україна; старша наукова співробітниця Проблемної науково-дослідної лабораторії етномузикології, Національна музична академія України імені П.І. Чайковського, Київ, Україна, ORCID iD: 0000-0002-8921-6144, e-mail: volodar.maestro@gmail.com

Information about the author

Marharyta Skazhenyk, PhD in Art Studies, Associate Professor, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, Ukraine; Senior Researcher of the Problematic Research Laboratory of Ethnomusicology, Ukrainian National Tchaikovsky Academy of Music, Kyiv, Ukraine, ORCID iD: 0000-0002-8921-6144, e-mail: volodar.maestro@gmail.com

